

hanc intexuit de corruptione symboli; nullum vero ipse cum contribulibus suis delictum reperisset, si titulum exoptatum obtinisset (1).

Inst. I. Illicitam esse in symbolo adjectionem et legi ephesinae contrariam agnovit ipse Leo III, Rom. Pontifex, qui, referente Anastasio bibliothecario in ejus vita, num. 440, pro amore et cautela orthodoxae fidei, fecit scuta argentea duo, descripto in utrisque symbolo, in uno quidem litteris graecis, in altero vero latinis (2), nec tamen adjectionem Filioque apposuit; censuit igitur orthodoxae fidei cautelam id exposcere. 2. Idque merito, tum quia bene noverat patres constantinopolitanos verba qui ex Patre procedit accepisse ex ipsismet Domini verbis, quae in Evangelio leguntur. Joan. XV, 26, nec proinde debuisse Christi vocibus aliquid interseri (3); tum 3. quia sciebat Romanum Pontificem non potuisse, aut saltem non debuisse praetermisso consilio ceterorum patriarcharum, qui cum ipso divinum habent regimen ecclesiae, communi symbolo quidpiam adjicere. Ergo.

Resp. Ad 1. D. Id est, pacis et oeconomicae gratia adjectionem Filioque in Symbolo, sua cura descripto, Leo III inserere noluit, C. quasi illicitam putaret N. Quod si, referente Anastasio, pro amore et cautela orthodoxae fidei Leo III voluit describi symbolum in tabulis argenteis, id cavit, ne liberum cuique esset symbolo addere quidpiam, vel quidpiam ex eo minuere, ne hujusmodi additionibus aut imminutionibus aliquid aut irrepere aut tolleretur, quod fidem orthodoxam laederet atque corrumpere (4).

Ad 2. Neg. Ad priorem probationem, neg. patres constantinopolitanos ipsa verba Christi Domini, prout ea in Evangelio leguntur, usurpasse; sed solum sensum retinentes verba alia ipsi adhibuerunt. Sane verba Christi, prout jacent in Evangelio haec sunt: Qui a (παρά) Patre procedit (5), in symbolo autem: Ex Patre procedentem (6). Quod si patribus constantinopolitanis licuit Christi verba in alia mutare, quidni licebit ecclesiae Romanae voculam quam interpretationis ergo subjicere? Eo vel maxime quod Synodus VII

(1) Cfr. De Rubéis, diss. cit. cap. 5, num. 2, et De Feiler, Dictionnaire historique, art. Michael Cerularius.

(2) Edit. Fran. Blanchinii, Cfr. Baron. ad an. 809, num. 62. Frustra hinc colligebat Photius Leona in sensisse, Spiritum S. a solo Patre procedere. Hanc enim calumniam dispellunt verba ejusdem Pontificis, quae in collatione cum synodi aquisgranensis legis protulit: Ita sentio, inquit, loquens de processione Spiritus S. a Patre ac Filio, ita teneo cum omnibus auctoribus et Sacrae Scripturae auctoritatibus. Si quis aliter de hac re sentire vel docere voluerit, defendo (inhibeo). Et nisi conversus fuerit et secundum hunc sensum tenere voluerit, contraria sententiam funditus abjicio. Quid clarius? Itaque non nisi ejusdem temperamenti gratia nolebat prudentissimus Pontifex, ut symbolo tunc temporis insereretur particula Filioque.

(3) Et hoc ipsum opponit Filaret, op. cit. pag. 55, at, quam inepte, patet ex responsione.

(4) Cfr. de Rubéis loc. cit.

(5) Ὁ παρά τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.

(6) Τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύμενον ex quibus liquet mutata a patribus Constantinopolitanis particulam παρά in ἐκ, tum tempus ἡ ἀπορρέουσα, in participium ἐκπορεύμενον.

ac totus Oriens permiserit Tharasio haec ipsa verba Domini duabus vocibus ἐκ τοῦ, per Filium, interpolari? Et ante ipsum Epiphano absque corruptionis periculo licuit, tum in Panario tum in Ancorato, de Spiritu Sancto profiteri: Qui ex Patre Filioque procedit (1)?

Ad 3. seu ad alteram probationem Resp. 4. Neg. suppositum, scivisse nempe Romanum Pontificem, a se non posse, in iis praesertim quae ad disciplinam pertinent, aliquid decerni pro universa ecclesia, eo vel maxime quod concilia ipsa oecumenica totam vim suam habeant, ac robur acquirant a confirmatione Romani Pontificis, cujus rei luculentum exemplum suppeditat canon XXVIII concilii Chalcedonensis, qui per plura saecula nullam vim habuit, resistentibus Romanis Pontificibus; de quo suo quidem loco dicemus. Sed et hoc dato, resp. 2. Dist. Et ex hoc ad summum conficeretur, inconsultis Patriarchis non decessisse Romanum Pontificem sancire, ut adjectio illa admitteretur ab universa ecclesia, Tr. ab Ecclesia occidentali, cujus ipse Patriarcha est N. Nunquam vero Romanus Pontifex, etsi, utpote totius Ecclesiae caput, id praecipere potuisset, coegit ecclesiam orientalem ad admittendam hanc declarationem, sed solum annuit votis episcoporum occidentalium in ea permittenda, ac postea adoptanda. Ceterum tum in concilio Lugdunensi, tum in concilio Florentino orientales liberi declarati sunt circa admissionem hujus particulae; quod denuo confirmavit Clemens VIII (2). Addendum praeterea est, orientales, inconsulta Romana Ecclesia et episcopis occidentalibus, in concilio Constantinopolitano I. plura adiecisse symbolo nicano; iisdemque inconsultis, in usum communem ac in liturgiam invehisse. Eodem itaque jure ipsi sunt occidentales episcopi, ac praesertim Romanus Pontifex, adoptando additamentum, inconsultis orientalibus, et in usum deducendo in liturgia (3).

(1) Τὸ παρά τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύμενον. Cfr. Le Quien, diss. cit. num. 58.

(2) In concilio Lugdunensi Imperator Michael Paeologus postulavit, ut Ecclesia sua symbolum semper dicat, prout dicebat illud ante schisma usque, in hodiernum diem, quod tum a Pontifice, tum ab episcopis ipsi concessum est. Sic in concilio Florentino, nemine ex latinis repugnante, graeci dixerunt: Additionem nequam omnino nos recipimus; sed concedimus vobis, ut eam habeatis in Ecclesiis vestris. Clemens vero VIII, Bulla xxxiv, § 6 decrevit, ut graeci credere teneantur Spiritum S. ex Filio procedere: sed non teneantur pronuntiare, nisi subes et scandalum. Cfr. Le Quien, diss. cit. num. 58. Ex dictis patet, frustra Marcum Anton. de Dominis, lib. vii, De Republ. christiana, cap. 10, affirmare periculosum quidem esse, non tamen hereticum, illam processionem negare. Quod mirum esse non debet in homine apostata, infallibilitatem oecumenicorum conciliorum minime agnoscente.

(3) Circa hoc additamentum praeter auctores superius citatos consulti potest Franc. Xaver. Piarovich S. J. in Controversia, seu colloquio Latinum inter et Graecum de additione particulae Filioque ad symbolum fidei, quae exstat in Thesaurio theol. Zaccariae, tom. III; nec non erudita Dissertatio Christiani Lupi Ord. S. August. tom. I. Synodorum generalium, edit. Venet. 1724.

CAPUT VI.

AD EA QUAE DICTA SUNT SCHOLIA COMPLECTENS.

Ne in re tanti momenti, cujusmodi est ineffabile et augustum Trinitatis mysterium, alicui subesse possit ex ignorantia ac defectu rectae notionis, errandi periculum, tum ut nonnulla enucleatius exponantur, quae in tractatu decursu vix attingimus, operae pretium duximus nonnulla adjicere scholia, quibus ea, quae dicta sunt de processionebus, relationibus aliisque id generis, illustrentur juxta catholicam doctrinam et communem Doctorum sensum.

SCHOLION I. Binæ processiones admittendae sunt ac binæ origines, generatio et processio; et quod consequens est quatuor relationes, Paternitas, Filiatio, Spiratio activa et Spiratio passiva. Duas namque dari origines ex Scripturis constat. Nam Filius genitus dicitur a Patre (Ps. II, 7), et Spiritus Sanctus procedere (Joan. XV, 26). Patris nulla est origo. Ipse enim divinarum omnium originum fons est seu, ut Graeci loquuntur, causa procreatrix; ut suo loco adiutatum est, quam nos principium summum vocamus; ingentius proinde Pater dicitur, improductus et immiscibilis.

Has autem processiones fieri debere per actiones, ut vocant, immanentes, intimas nimirum Deo, seu intra Deum manentes, nemo est qui dubitet, ac per hoc distinguuntur ac differunt ab actionibus transeuntibus ad extra, seu externis cujusmodi sunt res create omnes, quae externis a Deo producuntur. Actiones item immanentes ex theologorum doctrina non sunt nisi duae, intelligere et velle, propter summam Dei perfectionem, qua omnia, quae a Deo cognoscuntur, unico ipse actu comprehendit; omnia, quae ab eo probantur, unico pariter ipse voluntatis actu complectitur.

Ex quo theologi plerique inferunt, principium proximum processionum neque divinitatem esse per se spectatam, neque hypostasim aut relationem, quae divinae potius processionis supponant; sed intellectum et voluntatem, quatenus facultates rationales sunt. Scripturae enim et patres passim Filium Verbum et Sapientiam vocant, quae spectant ad intellectum; Spiritum Sanctum vero Amorem, Charitatem, Gratiam ut plurimum dicunt, quae quidem voluntatis sunt. Cum insuper Filius terminus adequatus sit intellectus, utpote qui cum exhausta quemadmodum et Spiritus Sanctus, qui totam exhausta voluntatis fecunditatem, divinae voluntatis terminus est adequatus, quamobrem clare colligitur, quare nec plures nec pauciores divinae processionis sint quam duae commemoratae (1).

(1) Nemo est qui nesciat rationem, qua divinae personae prolici dicuntur (utrum scilicet immediate a natura, an mediate tantum ab intellectu et voluntate), quatenus cogitatione distinguuntur a divina essentia, non attingere dogma ipsum, sed diversas in scholis obtinuisse ac obtinere sententias; etsi alia aliis probabilior sit ac magis communis. Quod quidem observo, ne sociniani vel rationalistae, quibus haec sententiae non placent, ansam sumant, ut passim ab ipsis sit, indidem impugnandi dogma ipsum, quod

Sunt qui cum D. Thoma, part. I, q. 27, art. 4, generationis Filii et processionis Spiritus S. diversi-

integrum semper subsistit, etsi modus exponendi has productiones seu processionis, qui apud theologos obtinet, rejiceretur. Cfr. Suarez, De Trin. lib. I, cap. 5. Sic non desunt, qui negent Filium seu Verbum a Patre produci, seu generari per intellectum, et destruere moliantur principia, quibus haec sententia innititur. Qui enim hanc sententiam tuerentur, aiunt 1. hoc principium tanquam axiomaticum nituntur: Omne verbum mentis expressa est imago et similitudo rei cogitata (Cfr. Petav. lib. vi, cap. 2, § 2); atqui, subsumunt impugnatores, hoc principium est falsum; nam quae per tactum, gustum, etc., percipimus, sunt affectiones mentis, et tamen istae non praeseferuntur imaginem et similitudinem rei perceptae; ergo.

2. Alterum principium horum theologorum est, quod mens intelligendo sibi pariat ideam, quae sit menti imago; atqui insurgunt alii, hoc pariter falsum est; nam, mens dum reflectit super se ipsam seu cogitat mentem suam, sine dubio mens habet ideam sui, nimirum cogitat seipsam, haec autem cogitatio non est imago mentis, quam nemo vidit, et adhuc ignoratur mentis essentia, qua ignorata, deest imago ejusdem, saltem in omni cogitatione.

3. Ut sensus sit eorum, imagines rerum experimur, positus jam rebus diversis, a mente; ergo, si Pater conciperet intelligendo imaginem, quae Filius esset, oporteret concludere, illum concipere imaginem, quia Filius jam existeret, non autem Filium existere, quia Pater conciperet imaginem, quae Filius esset.

4. Hoc magis patet, analysi instituta cogitationis, seu intellectus sui ipsius. Intelligere seipsum est veluti convertere et contrahere se ad se ipsum, imo recipere se tandem, ut ita loquar, intra se ipsum. Atqui gignere est profundere aliam hypostasim, est veluti extra se progredi, etc.; ergo.

5. Actus intellectus exercitur sic concipitur a theologis; Pater intelligendo se concipit, exprimit, generat alium se ipsum; porro intelligere se totum est veluti recepisse se totum contemplandum intra se ipsum contemplantem, est seipsum per seipsum dimetiri, ac interiori persuasione judicem ac testem sibi esse facte hujus contemplationis ac dimensionis; atqui iudicium intimum non est imago ulla, ut quisque intelligit; ergo.

6. Si Pater per intellectionem suam Filium gigneret, hunc tota sua intellectione gigneret; et quoniam intellectio haec tota, qua gigneret, Filium respicit ut gignendum, hinc tota Patris intellectione cognosceret Filium ut gignendum, nec unquam cognosceret ut genitum, id est, cognosceret certissime semper habiturum se Filium, nec habuisse tamen a tota aeternitate cognosceret.

7. Non est persona sine intelligentia et voluntate; quod si eo Filius actu prodiret, quo se Pater intelligit, prodiret ante consideratam voluntatem; nimirum cum nondum respiciet undique ut persona posset; seu quod idem est, Filius minime ex persona Patris nasci dicendus esset, si per intellectum, ut explicant, gigneretur, maxime quod per omnes theologos tertius et Trinitate ut voluntatis terminus respiciatur; ergo.

Haec aliaque similia non pauca urgent patrum contrariae sententiae, quae eorum usilio protulsi, non ut probem, sed ut pateat quot difficultatibus obnoxia sit opinio, quae tamen inter theologos communior est. Quid a fortiori de ceteris dicendum, ita ut satis sit dogma ab opinionibus secedere, cum illud ab his nullo modo pendat. Ceterum communis theologorum sententia satis solidum fundamentum habet in Scriptura et patribus, sive graecis sive latinis. Proponit autem difficultates, a psychologia ut plurimum petita, non possunt applicari operationibus divinis, quae longe nimis a nostris distant.

tatem derivant ex originum modo. Cum enim generatio sit origo viventis a vivente principio conjuncto in similitudinem naturæ, propterea ad generationem proprie dictam requiritur, ut genitri origo sit a genente per actionem ad communicandam naturam similitudinem nature ordinatam, ut patet in idea mentis, quæ rem exprimit; cum vero processio non dicat nisi emanationem unius ex altero, et voluntas seu charitas, quæ est voluntatis operatio ad amandam rem, non ad inducendam rei similitudinem, sit ordinata, hinc in Verbo vera generatio est, et ideo Filius dicitur; at in Spiritu S., qui est charitas et est ex voluntate, sola processio est, et ideo ipse Filius non est. Exemplo Evæ id illustrant, quæ licet esset vivens, et a vivente Adamo originem duceret, eique similis in natura esset, Adæ tamen filia nec fuit nec dici potuit; quia non Adæ actione, sed sola Dei voluntate eidem similis facta est. Sunt qui cum s. Augustino sentiunt, solum Filium esse genitum, quia solus ab uno procedit; nullus quippe Filius duos patres habere potest; Augustino assentitur s. Bonaventura et alii cum ipso (1). S. Anselmus diversas sententias conciliare nititur in *Monologio*, lib. I, cap. LVII (2). Fatendum vero est, hujus rei nullam evidentem rationem proferri posse; unde monebat s. Gregorius Nazianzenus tam generationem Filii quam Spiritus S. processionem honorandas potius silentio quam investigandas (3).

Etsi vero juxta superiorem sententiam generatio intellectu, spiratio autem voluntate fiat, ob miram tamen Dei simplicitatem, in quo intellectus et voluntas unum sunt, etiam ipsa generatio et spiratio non duplici, sed uno eodemque actu fiunt; originisque illæ duæ in duobus terminis distinctæ, idem sunt in suo principio (4).

Scholion II. Proprietates peculiare, quibus divinæ hypostases gaudent, *notiones* a theologis dicuntur. Notio idcirco, prout ab initio tractatus diximus, est character, tessera, seu nota singularis, qua divinæ Personæ internoscuntur. Proprietates tamen et relatio et notio una eademque res divina sunt. *Pro-*

(1) S. Aug. *Contra Maximin.* lib. II, cap. 14, num. 1. S. Bonavent. in *librum sententiarum*, dist. XIII, q. III.

(2) Qui tamen cap. 64 fatetur hoc incomprehensibile esse, prout etiam fatetur s. August. loc. cit. scribens: « Amborum est ergo Spiritus, procedendo de ambobus. Quid autem inter nasci et procedere intersit, de illa excellentissima natura loquens, explicare quis potest?... distinguere inter illam generationem et hanc processionem nescio, non valeo, non sufficio. » Petavius decem rationes enumerat, cur processio Spiritus Sancti non sit generatio, lib. VII, cap. 15.

(3) *Orat.* XXXVII, num. 21. Cfr. Albani Cienfuegos S. J. op. cit. vol. II, disp. 9, sect. 4, § 2, num. 1 et seqq.

(4) Apposite s. Anselmus libro *De processione Spiritus S.*, cap. 17, alias 16, inquit: « Quemadmodum lacus non est de hoc unde diversi sunt ab invicem fons et rivus, sed de aqua in qua unum sunt; ita Spiritus Sanctus non est de hoc, unde alii sunt ab invicem Pater et Filius, sed de divina essentia, in qua unum sunt. » Utiliter nempe s. Doctor similitudine græcis familiarum.

prietas, quatenus ex gr. est *Paternitas*, soli Patri competit; *relatio*, quatenus respicit Filium; *notio*, quatenus Patrem constituit et a Filio discernit. Notiones quinque vulgo numerant theologii. Sunt autem *Paternitas*, *Filiatio*, *Spiratio activa*, *Spiratio passiva* et *Innascibilitas*. Priores quatuor etiam relationes sunt, cum mutuo se respiciant; at *Innascibilitas* per se relationem non dicit; ad relationum tamen genus reduci potest, ut negatio ad affirmationem. In Deo igitur recensentur *natura una*, *processiones* sive *origines* duæ, *personæ* tres, *relationes* quatuor, *notiones* quinque (1).

Inter theologos non convenit, an præfatæ relationes divinæ perfectiones veræ sint, necne; ancipites in utramque partem sententiæ sunt. Juxta Petavium de voce potius quam de re ipsa videtur orta conflictio (2). Illud plerosque torquet catholicos, quod, si ex una parte dicatur, relationes originis in unaquaque persona esse perfectiones; sequeretur inde in qualibet persona desiderari aliquam perfectionem; si vero non censentur veræ perfectiones, dicendum foret perfectionem non esse in divina persona, id quod eam constituit, distinguit, atque, ut ita dicam, specificat. Jam vero si observetur personam divinam, prout persona est, peculiarem quidem habere perfectionem, qua *immediate* carent aliæ divinæ personæ, earum tamen quamlibet *mediate* perfectiones omnes habere, quibus personæ reliquæ instructæ sunt ob identitatem naturæ, plane intelligitur personis singulis easdem perfectiones inesse debere. Sic Pater ex gr. quatenus talis est, filiatione destituitur, atque vicissim Filius paternitate; uterque tamen, cum unam eandemque naturam habeat, quæ a relativis proprietatibus realiter non distinguitur, illas proprietates seu perfectiones habet. Idcirco Pater, mediante natura divina, omnibus donatur Filii et Spiritus Sancti proprietatibus; id ipsum dicatur de personis aliis.

Hujusmodi relationes sunt in Deo veræ ac reales. Ex dictis enim constat in Deo tres esse personas realiter distinctas, Patrem, Filium et Spiritum S. Atqui nomina ista relativa sunt, non absoluta; neque personæ realiter distinguuntur per id, quod est in Deo absolutum, sed per id, quod relativum est et unicuique personæ proprium. Deinde illud reale est, quod existit nemine cogitante; paternitas eam, ex gr. non solum cogitatur aut fingitur in Patre, sed vere residet tanquam proprietas personalis et subsistens in Patre, qua Pater est (3).

(1) Quoad notiones, sunt qui sex enumerant. Cfr. Vasquez, in 1 part. S. Thomæ, disp. cxxxvii.

(2) *De Deo*, lib. VI, cap. 7, § 12 et seqq.

(3) Cfr. S. Th. part. I, q. XL, art. 1. Observat tamen Petavius, loc. cit. § 15, tametsi relationes ista naturam perficere et complere dicantur, quemadmodum personalis proprietas quælibet, quam scholæ hodie *subsistentiam* vocant, naturam in completo et absoluto statu substantiæ constituit; non tamen perfectiones ipsas esse aliquas, quarum accessione natura fiat ipsa perfectior. Sed, quæ naturam ultimo in statu completæ ac terminatæ, ideo perficere dicuntur.

Scholion III. *Circuminsessio*, seu, ut ab aliis etiam dicitur, *circummissio*, seu *circummissio*, quæ voce designatur proprietas illa, seu ille existendi modus, qui tribus personis communis est, definiri solet: *Intima existentia unius Personæ in altera sine confusione personæ* (1). Quo sensu s. Fulgentius, lib. *De Fide*, cap. I, num. 4: *Totus Pater in Filio et Spiritu Sancto est, et totus Filius in Patre et Spiritu Sancto est, totusque Spiritus Sanctus in Patre et Filio est.* Adeo ut mutuo tres divinæ personæ existant in se, et ut loquitur Petavius, inter se inmeent, atque se invicem penetrent, quemadmodum Christus testatur Joan. XIV, 11: *Ego in Patre, et Pater in me est.* Quod juxta S. Thomam triplici ratione fit: essentia, relatione et origine; *essentia*, quæ una et eadem est in singulis; *relatione*, quia relativa simul coexistunt; *origine*, quia una persona ab altera emanat per processionem ad intra (2). Circuminsessionis magna utilitas in eo est, quod ad personarum distinctionem earumque consubstantialitatem adstruendam valde conferat.

Scholion IV. *Missio* definiri potest: *Processio divinæ personæ ab alia cum ordine ad terminum.* Missio hæc, si origo spectetur, æterna est et necessaria, quippe nec motu aut successione fit, sed immutabili actione ad intra; si vero *terminus* spectetur, temporalis esse potest, gratuita et liberâ. De utraque hæc missione Christus loquitur, Joan. VIII, 42: *Ego ex Deo processi et veni; neque enim a me ipso veni; sed ille me misit.* Porro in eo quod se a Deo processisse testatur, æternam tangit generationem; in eo vero, quod se a Deo missum affirmat, temporalem et gratuitam missionem suam in mundum ostendit. Prout vero observat s. Augustinus, *De Trin.* lib. II, cap. V, num. 8: *Pater solus nusquam legitur missus* (3), quia scilicet a nullo procedit. Notandum præterea est cum s. Thoma, si mittentis nomine designetur principium personæ quæ mittitur, non quamlibet personam mittere, sed illam solum, cui competit esse principium illius personæ; et sic Filius mittitur tantum a Patre; Spiritus Sanctus autem a Patre et Filio; si vero mittentis nomine veniat principium effectus secundum quem attenditur missio, a tota Trinitate mitti personam missam (4). Hinc Filius dicitur (Isaïæ XLVIII, 16) missus a Patre et Spiritu Sancto: *Dominus Deus misit me et Spiritus ejus* (5).

tur, cum eam velut circumscribunt ac definiunt ita, ut longius atque extra se progredi eam non sinant, sed per se subsistentem faciant. Hinc sunt graves theologii, qui hypostaticam ejusmodi proprietatem nihil aliud esse contendunt præter negationem.

(1) Circuminsessio græcè περιχώρησις dicitur, de cuius vocis vi, ac sensu quo usurpata a Veteribus est, fuse agit Petavius, *De Trin.* lib. IV, cap. 16.

(2) Part. I, q. XLII, art. 5.

(3) Expedit legere integrum caput, in quo inveniuntur plura observatione digna.

(4) Part. I, q. XLII, art. 8.

(5) Ex dictis colligitur duo ad missionem proprie dictam concurrere, alterum, sempiternam processionem personæ, quæ mittitur; alterum, externam aliquam efficientiam, sive sub sensu incidat, ut cum, homine suscepto, Verbum hominibus apparuit,

Scholion V. Attendenda demum est accurata loquendi ratio cum de Trinitate disseritur. Ex pluribus autem regulis, quæ a theologis exhiberi solent, brevitate gratia, nos potiores seligimus. Itaque unius et unitatis vocabula cum sermo est de Trinitate, unum Deum exprimentur seu unicam trium personarum essentiam.

Quum vero vox unius masculino genere ponitur, singularitatem non naturæ, sed personæ significat. Fas non est ita loqui: *Trinitas est unus*, nisi adjungatur substantivum nomen *Deus*, vel saltem nisi subintelligatur (1); aliter propositio *sabelliana* esset. Contra vero affirmare non licet aliud atque aliud esse Patrem ac Filium, sed *aliud atque aliud*; quippe in neutro genere prænomena significare solent naturam, non personam. Malunt nonnulli patres Trinitatem appellare *unitatem* potius quam *unionem*, ne composita videatur simplicissima Dei natura. E contra dicere magis expedit *unum Deum* quam *unicum, solitarium, singularem*; cum his vocibus abutantur sociniani ad excludendam personarum pluralitatem, *unitarii* propterea nuncupati. Si vero res sit cum polytheistis, *unicum* possumus tuto vocare Deum; cum ad exclusionem pluralitatis substantiarum divinarum usurperetur ejusmodi vox. Ex hac perfectissima unitate manavit, ut illæ personæ, re a se invicem distinctæ, *unum* esse dicantur, nec non *unus Deus*, sicuti et Trinitas *unus Deus*. Quare quum dicitur: *Trinitas est Deus*: idem est ac: *Tres personæ sunt Deus*; vel *Deus est Trinitas*, vel *Deus est personæ tres* (2).

Trinitas nihil aliud est, quam *ternarius* vel *terminus*. Numeralis et collectiva dicitio ejusmodi est, quæ proprie ac per se non unitatem naturæ significat, sed tres personas (3). Usu autem receptum est, ut *trinum Deum*, non *triplicem* dicamus; quanquam scribit

aut sub columbæ specie Spiritus Sanctus, sive interior sit nec aspectabile quod agitur, ut cum Spiritus S. ad fidelium quemque demittitur. Ceterum produci unam ab altera necesse esse, ut ab ea mitti proprie dicatur, ex ea missione, quæ minus proprie usurpatur, ostendi potest. Nam Filius, cum carnem assumpsit, ideo non a Patre solum, sed etiam a Spiritu S. missus esse dicitur, quod hic una cum Patre externum illud opus elaboravit, ejus nisi efficiens causa fuisset, Spiritus Sanctus, ab ipso missus non diceretur Filius. Ita Petavius, *De Trin.* lib. VIII, cap. 1, § 9. Et exinde novum argumentum exurgit adversus græcos, ad processionem adstruendam Spiritus Sancti a Patre ac Filio. Cfr. s. Fulgentius in fragmento libri VIII *Contra Fabianum*, pag. 615 et seqq. opp. edit. Paris; 1684.

(1) De sensu, quo in symbolo, quod Athanasianum nuncupatur, dicitur *unus* omnipotens, etc. Cfr. Petav. *De Trin.* lib. III, cap. 9, § 9; tum. lib. VIII, cap. 9, § 14 et seqq.

(2) Inepte prorsus Calvinus et Danæus carpunt loquendi formulam, apud catholicos usitatam, *Trinitatem esse unum Deum*. Quam quidem oburgationem ex istorum errore profluere, qui proprietates ab essentia divellunt, putantes Filium, qua Deus est, a se ipso esse, ostendit Petavius, lib. VIII, cap. IX, § 5.

(3) *Trinitas* idem est ac græcè ἡ τριάς. Frustra propterea Wegscheider affectat vocare eam (§ 89, not. a) *trinitatem*.

Petavius triplicem personam non minus usurpari posse quam personas trinas. Tourneley censet sano et catholico sensu dici posse, esse in Deo tres res, tria entia, tres existentias, tres unitates, tres veritates, etc., dummodo tamen adjiciatur terminus relativus, nempe dici posse, *tres res relativas*, etc., non autem *tria individua*; quia individua dicuntur in ordine ad unam specie naturam, diversam tamen numero, cum tamen in Deo unica sit natura, non tantum specifica, sed etiam numerica (1).

Observandum præterea est, nomina essentialia in abstracto non posse supponere pro personis divinis, ideoque dici non posse: *essentia generat aut generatur*, prout suo loco diximus definitum esse a Concilio Lateran. IV. Nomina vero essentialia concreta, si non restringantur per aliquod attributum sive proprietatem notionalem, supponunt pro natura subsistente in tribus personis, ut cum dicitur: *Deus creat*, etc. Si vero adjiciatur aliqua notionalis proprietas, tunc nomina essentialia concreta possunt supponere modo pro una, modo pro duabus personis, ut cum dicitur: *Deus generat, Deus spirat*, etc.

Cum de accuratis loquendi formulis hucusque disseruerimus, libet verba in medium proferre quibus in Constitutione dogmatica, *Auctorem fidei*, Pius VI synodum Pistoriensem perstringit, dicens: *Duo specialim notanda censemus, quæ de augustissimo ss. Trinitatis mysterio § 2. Decreti de fide, si non pravo animo, imprudenter certe Synodo exciderunt... Primum, dum posteaquam rite præmisit, Deum in suo esse unum et simplicissimum permanere, continuo subjungens, ipsum Deum in tribus personis distingui, perperam discedit a communi et probata in christianæ doctrinæ institutionibus formula, qua Deus unus quidem in tribus personis distinctis dicitur, non in tribus personis distinctus... Alterum, quod de ipsismet tribus divinis personis tradit, eas secundum earum proprietates personales et incommunicabiles exactius loquendo exprimi seu appellari Patrem, Verbum, et Spiritum Sanctum, quasi nimis propria et exacta foret appellatio Filii, tot Scripturæ locis consecrata, voce ipsa Patris e cælis et e nube delapsa, cum formula baptismi a Christo præ-*

(1) Num *Trina Deitas* dici possit necne, Hinemarium inter et Goteschalchum atque Rattrannum, monachum Corbejensem, magna sæc. ix controversia exarsit, negante illo, his contra affirmantibus, catholice formulam illam usurpari posse. Eam referunt Natalis Alexander in *Histor. ecclesiast. sæc. ix et x*, diss. 5, § 14; et Mabillonius, præf. in *sæc. iv*, Benedict. cap. 2, num. 146. Cfr. Germonius S. J. *De hæreticis ecclesiasticorum codicum corruptoribus*, vol. 1, in-8, Parisiis, 1715, pag. 504 et seqq., ubi pugnat adversus Constant. Hic obiter noto, Suarez (*De Trin.* lib. 1, cap. 5, et alibi) cum nonnullis aliis scholasticis contendere, præter tres subsistentias relativam aliam admittendam esse absolutam, communem personis tribus. Verum Petavius, *De Trin.* lib. iv, cap. 12, ex veterum unanimi consensu, quartam ejusmodi subsistentiam admitti non posse, sed tres tantum relativas, evincere nititur. Ostendit præterea ex eorundem sententia non nisi unicam admittendam esse in tribus distinctis personis existentiam. Cfr. etiam Vasquez, n. 1. part. s. Th., tom. ii, disp. cxxv et cxxvi.

scripta, tum et præclara illa confessione, qua beatus ab ipsomet Christo Petrus est pronuntiatus: ac non potius retinendum esset quod, edoctus ab Augustino, Angelicus præceptor (1) vicissim ipse docuit, in nomine Filii eandem proprietatem importari, quæ in nomine Filii, dicente nimirum Augustino (2): eo dicitur Verbum quo Filius.

Ast deterius multo erravit Georg. Hermes in expositione doctrinæ de ss. Trinitate, ubi scribit: *Nonnulli patres, ad quos etiam s. Augustinus spectat, videntur putasse, per Filium et Spiritum S. significari duas Dei proprietates; ast oblitii sunt in hoc; quod tenebantur credere et reapse credebant, nempe Patrem Deum, Filium Deum, et Spiritum S. Deum, et unumquemque per se ut personam. Pater, Filius et Spiritus S. igitur debent significare effectus Dei vel divinæ essentiae, et si etiam hoc significare non possent, pro hominibus nihil omnino possent significare, et consequenter pro nobis doctrina de Trinitate divina absque ullo sensu foret (3). Tot pene errores hic numerantur, quot verba. Numquam enim sive s. Augustinus, sive alius ecclesiæ pater putavit per Filium et Spiritum S. significari duas Dei proprietates. Hoc enim falsum est, sed in Filio et Spiritu S. non sequi ac in Patre, illi spectantur proprietates personales seu notionales, quibus unaquæque Persona ab alia distinguitur et constituitur in esse, ut aiunt, personæ. Has proprietates seu notionales, scholastici vocarunt *Paternitatem, Filiationem, Spirationem*, ut ex dictis patet. Equis vero æquo animo hoc ferat, ut Hermèsius prædicet Patrem, Filium et Spiritum S. non aliud significare nisi effectus Dei? Hoc prorsus novum ac inauditum est in scholis catholicis. Fides enim docet Patrem a nemine procedere, Filium vero et Spiritum S. procedere a Patre, Filium quidem per generationem, Spiritum S. etiam a Filio per processionem, sed tanquam a principio intrinseco, non autem tanquam a principio extrinseco, alioquin effectus sane essent, et meræ creaturæ. Attamen, nisi doctrina de Trinitate ita exponatur, juxta auctorem nostrum absque ullo sensu foret (4)!*

(1) Part. 1, q. 54, art. 2, ad 5.

(2) *De Trin.* lib. vii, cap. 2, num. 5.

(3) *Christ. cath. dogm.* Monasterii, 1854, p. 470.

(4) Quæ quidem speciminis gratia dedimus. Ceterum permolestum opus esset, omnia persequi quæ tradit hic auctor, qui tamen jactat se novam invenisse theologiæ tradendæ rationem, ac magistrum se exhibere eorum, qui hactenus in tenebris versati sunt. Ut insistamus in iis, quæ ibidem scribit de Trinitate, docet essentiam divinam, prout efficiens est esse Patrem, Filium vero efficientiam Patris, id est, essentia divinæ, quæ ipsum producit per representationem sui ipsius in suo effectu, et dum divina essentia ab æterno agit seu efficit, inquit, sese exhibet, prout est efficiens, tanquam individuum, et quia efficit cum conscientia sui exhibetur tanquam persona.... per coefficientiam Patris et Filii oriri debet reactio divinæ essentia in seipsam, et hinc haberi una divina essentia iterum tanquam individuum, et quidem distinctum a Patre et Filio, et insuper sui conscium, igitur ut persona. Quam perspicua ac mirifica hæc sunt omnia! Spiritus S. procedit per modum reactionis divinæ essentia in seipsam! Merito propterea Gregorius XVI nuper hujus auctoris opera proscripsit, decreto dato sub die 28. Sept. 1855.

TRACTATUS DE DEO CREATORE

Proœmium.

Deum Optimum Maximum in se ac in suis operationibus ad intra, qui scholarum est sermo, hactenus dignoscere studuimus; quatenus autem libere et exterius, suam bonitatem largiendo, in creaturis operatur atque se manifestat, ipsum posthac spectabimus, atque admirari contendemus. Tria porro sunt creaturam a Deo genera rerum; alia nempe spirituales tantummodo, cujusmodi Angeli sunt, alia corporeæ, quas orbis hic adspectabilis complectitur, alia deni-

bet ex utraque, corporea nempe ac spiritali substantia constant, quales sunt homines. Ex his facilis quodammodo dimanat totius Tractatus in tres partes divisio; in quarum prima de Angelis, in altera de mundo, de homine in ultima disseremus (1).

(1) Hunc eundem ordinem sibi proponit s. Thomas in *Summa*, atque hunc sectamur; cfr. idem *Contra Gent.* lib. ii, cap. 1.

PARS PRIMA

DE ANGELIS

Quæ de angelis ex Scripturæ ac traditionis auctoritate certo statui ac definiiri possunt, pauca profecto sunt, ac ad septem potissimum capita revocantur; existentia videlicet, natura, officia, gratia, plurimorum lapsus, pæna, machinationes. Atque hæc fere sunt, quæ sive ab heterodoxis sive ab incredulis recentioribusque liblicis ac rationalistis non solum impugnantur, sed contemptui atque irrisui habentur. Quare missis, quæ longis nimium disputationibus a veteribus potissimum scholasticis discebantur, memoratos catholicæ doctrinæ articulos distinctis capitibus adversus effrenes hosce criticos vindicandos suscepimus (1).

CAPUT I.

DE ANGELORUM EXISTENTIA.

Angelus nomen est officii, non naturæ, ut ss. Augustinus et Gregorius M. observant. ille enim sic loquitur: *Queris nomen hujus naturæ? Spiritus est; queris officium? Angelus est; ex eo quod est, Spiritus est; ex eo quod agit, Angelus est* (2). His similia ha-

(1) Plura profecto sunt, quæ veteres scholastici inquirunt, quum de Angelis disputant, ex. gr. de natura angelica absolute, de ipsorum numero, specifica natura, de intellectiva ipsorum potentia et naturali cognitione, voluntate, etc., de eorum comparatione ad locum, ad tempus, aliisque pene innumeris. Suarezius integrum volumen in folio de Angelis scripsit; item reliqui plus minus. Hæc scitu quidem jucunda essent, minus tamen necessaria, præsertim quod quamplurima probabilitate tantummodo inniuntur. Qui suam ad hosce fontes sitim explere cupit, eos adeat; ea vero, quæ ad Angelorum ordines et hierarchias pertinent, videri possunt apud Petavium, *De Angelis*, lib. ii, cap. 2 et seqq.

(2) *Serm. 1 in Psal.* cui, n. 15.

bet s. Gregorius (1). Quos itaque græci *Angelos*, latini *nuncios* dicunt, hebræi מלאכים *Malachim* vel עֲלֵוֹתִים *Elohim*, ethnici passim *genios* vel δαίμονας *dæmonas* vocant (2).

Angelorum existentiam inficiati sunt sadducei (3), atque ex christianis anabaptistæ, David Georgius (4), Balthasar (5), Bekkerus (6), sociniani passim, neotericæ biblicæ ac rationalistæ. Adversus quos sit

PROPOSITIO. — *Tum ex Scriptura tum ex universa traditione Angelos existere constat.*

Vix credibile sane videri debet, potuisse veteres sadduceos inficiari Angelorum existentiam, licet solum, ut plures autumant, Pentateuchum veluti divinum recognoverint (7). In libris enim Mosis fre-

(1) *Homil. xxxiv. in Evang.* n. 8, tom. i. opp. col. 1604 edit. Maurin.

(2) Alb. Fabricius in *Bibliograph. antiquar.* cap. 8, § 27, plures ethnicos recenset, qui eosdem spiritus Angelos nuncuparunt, ut Alex. Aphrodisæus in *Top.* p. 186; Aristides, tom. i, p. 19; Labeus, apud s. August. *De civitate Dei*, lib. ix, 19; Ammonius in *Porphyrii Isagoge*, Porphyrius, Jamblicus, *De mysteriis Egypt.* Simplicius Marciannus Capella, et præcipue Hierocles, qui pag. 57. ἀγγελικοῦ Θεῶν γένους memorat.

(3) Cfr. *Luc. Act.* xxiii, 8.

(4) De instabili hoc nulliusque fidei homine ac tantum non insaniente cfr. Feller, *Dict. histor.*

(5) *Ibidem.*

(6) In opere cui titulus: *Batoverde Wereld*, seu *Orbis incantatus*, Leuward. 1690, edit. auct. Amst. 1695.

(7) Sadduceos unum Pentateuchum ut divinum admisisse, communis fere Veterum sententia est. Non satis tamen certum esse ejusmodi opinionem ostendere nisi sunt Staudlin, *Geschichte der Sittenlehre Jesu*, seu *Historia doctrinæ moralis Jesu*, tom. 1, p. 421 et seqq.; et pag. 446, et Guldenapfel in diss. *Josephi Archæologia de Sadducæorum canone*